

NEKA TRANSGENERACIJSKA OBILJEŽJA OBITELJI MALOLJETNIH DELINKVENATA

Kristina Urbanc
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Studijski centar socijalnog rada

Stručni članak
UDK 343.915
Primljeno: prosinac 1998.

Marija Čiček
Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Klinika za psihološku medicinu

Prvi cilj ovog rada bio je metodom analize slučaja istražiti obiteljske odnose na uzorku obitelji maloljetnih delinkvenata koji su bili u tretmanu Klinike za psihološku medicinu u Zagrebu. Drugi cilj bio je integrirati različite teorijske koncepte i analizirati njihov mogući doprinos u objašnjenju prijenosa nekih obilježja u obitelji maloljetnih delinkvenata. Rezultati temeljeni na kliničkoj praksi u radu s tim obiteljima, te na analizi terapijske dokumentacije upućuju na to da odnos roditelj-dijete u tim obiteljima nije dovoljno podržavajući, te da se u fazi adolescencije zbog osjećaja nedovoljne prihvaćenosti adolescent brani od anksioznosti razvojem agresivnog, odnosno, asocijalnog ponašanja.

1. UVOD

U obiteljskom okruženju, osim općih iskustava, mlada osoba stječe i prve predodžbe o sebi, dobiva povratne informacije o vlastitoj vrijednosti i svom statusu unutar obitelji. Roditelji postaju modeli identifikacije, te ukoliko se radi o zaštićujućem i podržavajućem odnosu prožetom povjerenjem, dijete razvija pozitivan odnos prema svojim uzorima, kao i prema samom sebi. Proces identifikacije o kojem je ovdje riječ, teći će, u tom slučaju u pozitivnom smjeru. Ako pak, u odnosima roditelja i djeteta prevladava nepovjerenje, nesigurnost, strah, dijete vrlo često dolazi u opoziciju s okolinom, te proces identifikacije kreće u negativnom smjeru.

Da osjećajna komponenta pritom igra neosporno važnu ulogu, govori i činjenica da, bez obzira na pozitivne ili negativne osobine modela identifikacije, taj proces ide u pozitivnom smjeru i intenzivniji je što je veća prisnost između modela identifikacije i onog koji se s njim identificira, odnosno između roditelja i djeteta

Mnoga istraživanja potvrđuju da na kasnije poremećaje u ponašanju, odnosno na pojavu maloljetničke delinkvencije, veoma utječe i kvaliteta obiteljske atmosfere. Tako npr. Bajer i Kljajić (1970., 1975; prema Kljajić, 1986.) ukazuju na pravu povezanost između određenih obiteljskih varijabli i delinkvencije, te između ostalih prediktora recidivističkog ponašanja (kao što su socio-patološke pojave u obitelji, potpunost obitelji u doba ranijeg djetinjstva i kasnije) govore i o obiteljskoj atmosferi u ranijem razvojnom dobu.

Nadalje, West i Farrington (1973., 1977.) i West (1982.) osim drugih nepovoljnih faktora povezanih s delinkvencijom u populaciji maloljetnih djevojaka govore da je veća vjerojatnost pojave delinkventnog ponašanja kod djece koja su odrasla u obiteljima gdje roditelji nedostatan i nedosljedno vrše roditeljske dužnosti. Hirschi i Gottfredson (1988.) govore o grubom, pasivnom ili zanemarujućem odnosu roditelja kao o jednoj od relevantnih obiteljskih varijabli kada je riječ o poremećajima u ponašanju maloljetnika, te o njihovom kriminalnom ponašanju u kasnijoj životnoj dobi (osim te varijable, oni još ističu i kriminalitet roditelja, slab roditeljski nadzor, nedosljedno oštro kažnjavanje, sukobe u braku, te veličinu obitelji).

S aspekta djelotvornog i nedjelotvornog zadovoljavanja djetetovih potreba unutar obitelji potvrđeno je da je za osobni rast i razvoj mlade osobe u procesu formiranja bazičnog identiteta i samopoštovanja veoma važna podržavajuća, prisna i emocionalno topla obiteljska atmosfera (Čiček, 1995.) U obitelji u kojoj dijete nije u mogućnosti djelotvorno zadovoljiti svoje osnovne psihološke potrebe (a očito niti roditelji), ono razvija pretežno negativno obojenu sliku o sebi, a time i nezadovoljavajuću kvalitetu samopoštovanja. Dakle, za osobni rast i razvoj mlade osobe u procesu formiranja bazičnog identiteta kvalitete samopoštovanja neosporno je važna podržavajuća, prisna i emocionalno topla atmosfera unutar obitelji.

1.1. O ADOLESCENCIJI

O ego identitetu adolescenta i utjecajima na njegov razvoj govore mnoga istraživanja (Bell i Bell, 1982., Campbell i sur., 1984., Grotevant i Cooper 1985., prema Papini i sur., 1989.). Prema navedenim istraživanjima na kasniju psihičku i socijalnu zrelost adolescenta znatno utječe kvaliteta obiteljskih odnosa, naročito razina emocionalne bliskosti članova obitelji, povjerenje, adaptabilnost, kohezivnost, fleksibilnost. Obitelj, čiji adolescentni članovi imaju visoko razvijen ego identitet, unutar svog obiteljskog konteksta navikli su otvoreno ispitivati vlastite razlike. Nasuprot tome, u obiteljima čiji adolescenti postižu nizak razvoj ego identiteta ne govori se otvoreno o razlikama unutar obiteljskog konteksta povezanosti. Otvoreno, slobodno iskazivanje međusobne različitosti unutar obitelji, stupanj socijalne povezanosti, te mogućnost za razvoj individualnosti prema navedenim istraživanjima olakšavaju razvoj identiteta. Međutim, smatra se da pretjerano iskazivanje otvorenosti (kao i pretjerano potiskivanje te potrebe) ima negativan utjecaj na razvoj adolescentova identiteta utoliko što ga otežava ili usporava.

Le Croy (1988., prema Tadić, 1992.) smatra da pouzdané prediktore kasnijeg problematičnog ponašanja možemo naći proučavamo li razinu intimnosti, međusobne privrženosti i emocionalne angažiranosti roditelja i djece. Prema Lacković-Grgin (1994.) i nekim teoretičarima "selfa"¹, identitet i način samopoimanja važne su determinante ponašanja, a

¹ More i Fine (1968., prema Nikolić, 1988.) definiraju self kao totalitet ličnosti osobe u realnosti, uključujući sliku tijela i psihičku organizaciju, dok osjećaj identiteta predstavlja, prema istim autorima, doživljaj selfa kao jedinstven, koherentan entitet koji je neprestan i trajan, usprkos intrapsihičkim i vanjskim promjenama okoline. Identitet ličnosti, prema tome, nastaje od temeljnog i seksualnog identiteta, koji se u postadolescenciji integriraju u self-identitet, a to je završni stadij djetetove razvojne dobi.

značajne su i za opću prilagodbu osobe, te mogu poslužiti za predikciju ponašanja u specifičnim situacijama (npr. školovanja). Adolescent koji svoj identitet izgrađuje na temelju pozitivnih iskustava o zadovoljenju osnovnih potreba i bazične sigurnosti iskazuje i kasnije, tijekom života, veću mogućnost prilagodavanja u situacijama lišavanja i frustracije, kao i veći potencijal u rješavanju problema.

Erikson (1956., prema Fulgosi, 1987.) smatra da do krize dolazi uslijed krize vlastitog selfa, ukoliko ne dođe do očekivane integracije temeljnog i spolnog identiteta u autentični self. Tu pojavu Erikson naziva difuzijom identiteta, a može se pojaviti u dobi od 18 do 22. godine života. Wittenberg (1969., prema Tomori, 1992.) govori o krizi selfa u razdoblju postadolescencije, koja se manifestira također kroz poteškoće u procesu učenja. Naime, pseudoideal adolescenta (kao projekcija lažnog selfa) može pred mladu osobu postaviti izuzetno velike zahtjeve. Istovremeno, njegov ga superego prisiljava da se suoči s realitetom. Ponekad se ta kriza riješi spontano i mlada osoba ponovo uspostavi narušenu ravnotežu. Ukoliko to nije slučaj, može doći do poremećaja tzv. "prolongirane adolescencije". Treća je mogućnost da kriza preraste granice "normalnog" i pređe u područje "patološkog".

Tijekom trajanja razdoblja krize dominira osjećaj žalosti (tzv. "akt nasilja") - žalost zbog gubitka objekta. Sve "investicije" koje je adolescent ranije upućivao roditeljima sada upućuje samom sebi, razočaran roditeljskom neidealnošću. Mnogi autori (Bigras 1968., prema Tomori, 1992.) smatraju da bez ove "faze žalosti" ne bi došlo do uspješnog formiranja seksualnog identiteta i identiteta uopće, jer se adolescent ne bi uspio pozitivno i aktivno identificirati s roditeljem istog spola. No u većini slučajeva promjene u tijeku ovog razvojnog perioda ne manifestiraju se u oblicima koji bi bili u suprotnosti s društveno neprihvatljivim oblicima ponašanja i socio-kulturnim normama sredine.

1.2. O DELIKTNOM ČINU

Pretpostavka je da je deliktan čin ili delinkventno ponašanje mlade osobe simptom određenog intrapsihičkog poremećaja ili poremećenog odnosa osobe s okolinom. Mlada osoba prema svojoj okolini osjeća nepovjerenje i neprijateljstvo. Ti osjećaji predstavljaju repetitivnu iskustva iz njihovog odnosa s roditeljima. O kvaliteti odnosa roditelj-dijete ovisi hoće li dijete razviti povjerenje, autonomiju, inicijativu i volju za kreativno djelovanje ili naprotiv, stid i sumnju, osjećaj krivnje i manje vrijednosti, potisnutu agresiju i tendenciju za destrukciju, što je osobitost ličnosti i ponašanja maloljetnog delinkventa. Postoje brojna istraživanja u svijetu i kod nas koja ukazuju na prisutnost nepovoljne obiteljske atmosfere u kojoj su rasli i razvijali se maloljetni delinkventi. U neke osobitosti takve nepovoljne atmosfere možemo ubrojiti emocionalnu hladnoću, manifestno ili prikriveno nezadovoljstvo bračnih partnera, odnosno roditelja, te stalnu napetost u odnosima (Ackerman, 1959., prema Filgosi, 1987.).

Bitna odrednica odgoja u tim obiteljima je odsutnost aktivne suradnje oba roditelja u odgoju, te nedosljednost roditeljskog ponašanja u odgoju. Prema jednom istraživanju obitelji maloljetnih delinkvenata, u 76,7% slučajeva majke su bile dominantne u odgoju (jer su očevi naprosto bili odsutni) (Štulić, 1995.). U isto vrijeme u tim su obiteljima očevi svojim ponašanjem negirali roditeljsku obvezu ili su se prema djetetu odnosili prijeteći i odbojno, što je kod djeteta doprinijelo razvoju osjećaja odbačenosti. Lik oca je dalek i prijeteći, što

ga čini nepogodnim za ulogu "dobrog objekta" u procesu formiranja djetetova identiteta. Djetetov proces sazrijevanja može pritom biti prožet ambivalentnim odnosom prema ocu, te jakim osjećajem krivnje. U fazi burnih intrapsihičkih preturbacija u adolescenciji već će prvi neuspjeh kod djeteta iz takve obitelji aktivirati osjećaj krivnje i destruktivni poriv prema izvorima prijetnje i prema lošem aspektu vlastite ličnosti. Analizom dinamike obiteljskih odnosa često se otkriva da roditelji nesvjesno koriste dijete za vlastite projekcije ili za pokušaj zadovoljenja vlastitih emocionalnih potreba, što izaziva konfuziju u djetetovom doživljaju njegove pozicije u obitelji.

Deliktna radnja je simptom iza kojeg se može kriti različita psihopatologija, bilo obiteljskih odnosa, bilo psihičkog razvoja mladih. Deliktna radnja može predstavljati eksperimentalnu aktivnost u okviru normativne adolescentne krize. Npr. ukrasti nešto u samoposluzi može biti izraz maloljetnikove potrebe da se pokaže važnim pred prijateljima, te da ih zadivi svojom hrabrošću. Taj eksperiment predstavlja kratkotrajnu epizodu u kojoj su zbog intezivnih narcističkih potreba instinktna pulzije privremeno izbjegle kontroli ega. Asocijalno ponašanje za vrijeme adolescencije može se javiti i kao početni simptom neurotskog ili psihotičnog poremećaja, jer mnogi latentni poremećaji u ranom djetinjstvu i u fazi latencije mogu proći nezapaženo, da bi se u adolescenciji očitovali u svoj svojoj veličini. Slijedi prikaz deliktne čine s aspekta triju teorijskih koncepata: psihoanalitičkog koncepta, koncepta teorije izbora, te sistemskog terapijskog koncepta. To su ujedno i terapijski pristupi koji su korišteni u radu s obiteljima maloljetnih delinkvenata, o čemu će biti više riječi u daljem tekstu.

Deliktne čine u kontekstu psihoanalitičkog koncepta

U kliničkim slikama nekih kroničnih bolesti forme asocijalnog i delinkventnog ponašanja mogu se javljati epizodno ili u kontinuitetu. To mogu biti neuroze, psihoze, epilepsije ili pak dijete može repetirati asocijalne forme ponašanja koje su tradicionalno prisutne u njegovoj obitelji. Treba postaviti i jasnu granicu između tih kategorija i psihopatske ličnosti. Osnova psihopatske ličnosti je primarna slabost ega, velikim dijelom uvjetovana hereditetom i konstitucijom.

Kod delinkvencije, kao i kod neuroze, radi se o sekundarnoj slabosti ega koja je uvjetovana unutrašnjim sukobima. Oni dovode do iscrpljenosti ega, odnosno njegove prolazne slabosti, što znači da će taj ego nakon određenog vremena ponovo uspostaviti kontrolu nad svojim porivima i ponovo steći sposobnost testiranja realiteta i prilagođavanja realitetu. Taj ego, za razliku od psihopatskog, ipak može podnijeti nezadovoljstvo, bol i napore, jer posjeduje izvjesni kapacitet za patnju (Nastović, 1988.). U svim tim slučajevima pojava simptomatologije, njezin razvoj i intezitet, u znatnoj su ovisnost o kvaliteti roditeljske uloge.

Najveći broj delinkvenata predstavljaju adolescenti s prolaznom slabošću ega, a manifestiraju se kao delinkventi u doba javljanja normativne adolescentne krize. Deliktne čine tih mladih osoba predstavlja i simbolički i praktični agresivni čin. Kako je u adolescenciji sustav obrana oslabljen, ego proživljava stanje anksioznosti, jer postoji opasnost gubitka kontrole nad libidnim i agresivnim porivima. Adolescent velikim dijelom okreće libido s objekta i libidno investira vlastiti self, ali je zbog introjekata loših i prijetjećih objekata i oslabljenih mehanizama obrane ego u "škripcu" između potrebe zadovoljenja agresivnih poriva i prijetnje arhaiskog superega. Iz "škripca" se izvlači pomičući agresiju s primarnih

objekata na neki slučajni, indiferentni objekt. Npr. među mladićima koji u dokolici šeću ulicom jedan od njih, odjednom, bez nagovještaja počinje razbijati kiosk za novine. Kasnije, tijekom opservacije, doznaje se da je mladić već dugo u lošim odnosima sa ocem. Osjeća prema ocu ljutnju i boji ga se. Deliktним aktom zadovoljen je agresivni poriv, ali je opasan objekt zaobiden. To objašnjava česti besmisao deliktних djela.

Prema Fairbairn, Klein i Nikolić (prema Nikolić, 1988.) uzrok svih psihopatoloških stanja treba tražiti u lošim objektnim odnosima. Zbog njih dolazi do introjeksijskih loših aspekata primarnih objekata. Kako se radi o introjektima lošeg objekta uništenje tog objekta bi predstavljalo i samouništenje. Ipak, takova osoba ima dovoljno libidne energije, koju okreće prema vlastitom egu i time se uspijeva sačuvati od samouništenja pokušajem eksternalizacije lošeg objekta. Deliktна radnja uperena je na projekciju lošeg objekta i predstavlja pokušaj eksternalizacije lošeg objekta i njegovo uništenje. Događa se u trenutku akutne slabosti ega.

Ego je već predhodno oslabljen pod pritiskom pojavnih nagonskih pulzija iz ida i pokušaja napuštanja primarnih objekata (faza žalovanja). U tom trenu nove i aktualne frustracije kao što je raskid s djevojkom, slabe ocjene, svađa s roditeljem, imaju obilježje narcističke povrede i dovode ličnost u stanje u kojem je samopoštovanje ugroženo do krajnjih granica. Delikt u tom času predstavlja "častan uzmak" i pobunu, a u isto vrijeme spašava ličnost od uništenja ("Nisam ja nitko i ništa zato što me je ostavila djevojka. Ja sam ipak netko, jer mogu bez straha izvršiti provalu.").

Jedan od predisponirajućih činitelja u razvoju delinkventnog ponašanja adolescenata prema Nikoliću (1988.) je djelomična fiksacija ličnosti na razini analnog stadija. Ukoliko u razvoju dođe do fiksacije na analnom stadiju, način na koji dijete vrši investiciju objekta zadržava nagonско obilježje koje sprečava razvoj objektnih odnosa, a time osujećuje i stvaranje identifikacija. Osujećen je i proces formiranja identiteta koji je posljedica integracije pozitivnih iskustava s roditeljskim objektima. Tako, na primjer, adolescent ne može imati pozitivni emocionalni doživljaj sa svojim ocem ukoliko je otac još uvijek u intezivnoj ovisnosti o svom ocu, adolescentovom djedu. Dolazi do iskrivljenja u doživljavanju stvarnosti i osjećaja nesigurnosti koji se nadoknađuje idealizacijom vlastitog selfa i potrebom za dominacijom ("Ja se ne bojim nikoga, ja mogu izvršiti provalu, ja sam netko.")

Slučajeve delinkventnog ponašanja u adolescenciji možemo razmatrati i u okviru pojma krize selfa, sindroma koji je opisao Wittenberg (1968.; prema Nikolić, 1996.), a može imati patološku simptomatologiju, te predstavlja nepovoljan odnos između pravih ego ideala i pseudoideala kao predstavnika lažnog selfa u korist onih drugih. Pseudoideali koji se izražavaju vjerom adolescenata u vlastitu genijalnost sukobljavaju se sa zahtjevima superega i ravnoteža unutar ega je narušena. Ona se spontano može ponovo uspostaviti razrješenjem krize selfa. Ali ako se to ne odvija spontano, može prijeći u asocijalno ili antisocijalno ponašanje adolescenta. Adolescent pritom poseže za negativnom afirmacijom kako bi potvrdio svoju moć i sposobnost i prikrio nesigurnost i strah od sloma.

Sindrom difuzije identiteta prema Eriksonu (Fulgosi, 1987.) izraz je defekta sinteze osnovnog i spolnog identiteta. Ego identitet je, prema tom autoru, doživljaj trajne istovjetnosti unutar samoga sebe i osnova za jedinstveni self ličnosti. Taj klinički sindrom može se očitovati na razne načine. S jedne strane su teškoće u uspostavljanju društvene komunikacije i spolnih odnosa, a s druge strane teškoće u donošenju bilo kakvih odluka od strane

adolescenta, što je praćeno osjećajem osamljenosti i unutarnje praznine, te tranzitornim doživljajem depersonalizacije ("I tako je sve bez veze, jer se ništa ne može promijeniti, sve je bez perspektive", česte su riječi naših maloljetnih delinkvenata.). Adolescentov ego se od toga brani farmakotimijom ili promiskuitetom (hetero ili homoseksualnim), ili prirodnim uzbuđenjem za vrijeme izvođenja delikta.

Deliktني čin u kontekstu teorije izbora

Prema teoriji izbora naš mozak funkcionira poput kontrolnog sistema. Čovjek neprekidno pokušava steći što djelotvorniju kontrolu nad situacijama u kojima se nalazi, te se unutar svog svijeta ponaša tako da dobije sliku koju u to vrijeme želi. On se tako ponaša prema sebi samome i prema vanjskom svijetu. Prema toj teoriji svako se živo biće ponaša, i sva su njegova ponašanja svrhovita, usmjerena određenom cilju. Ona su također i totalna, motivirana iznutra, fleksibilna i kreativna. Svako totalno ponašanje, bez obzira na to koliko bolno i destruktivno djelovalo, predstavlja u tom trenutku naš najbolji pokušaj da dobijemo ono što želimo. Situacioni delikt kojem se okreću naši ispitanici, također je, za njih u tom času, najbolje ponašanje da bi uspostavili poremećenu ili izgubljenu kontrolu nad svojim životima (spomenuto je da je kod mnogih samom činu delikta prethodio neki stresni događaj, npr. svađa ili prekid s djevojkom, slaba ocjena u školi).

Ono što pokreće naše ponašanje je unutarnja motivacija, koja svoju snagu i poticaj crpi iz osnovnih životnih potreba. Te su potrebe genetski upisane u naš mozak. Prema toj su teoriji u tzv. starom mozgu ugrađene nagonske fiziološke potrebe (odnosno, potreba za opstankom, reprodukcijom), dok su u novom mozgu zabilježene nagonske psihičke potrebe. Novi mozak predstavlja centar voljnih, svjesnih ponašanja kojima zadovoljavamo te potrebe. Psihičke su potrebe složenije od fizioloških, načini njihova zadovoljavanja veoma su različiti od čovjeka do čovjeka, no zajedničko im je to što su nam za njihovo zadovoljenje potrebni drugi ljudi (također i nežive stvari, ali u mnogo manjoj mjeri).

S obzirom na koncept teorije izbora razlikujemo četiri osnovne psihičke potrebe, koje Glasser (1975.) naziva: potreba za pripadanjem (ljubavlju, suradnjom, prihvaćanjem, prijateljstvom, brigom za druge i brigom drugih za nas); potreba za važnošću i moći (priznanje drugih nama važnih ljudi, kompetentnost u onome što radimo, natjecanje, postizanje); potreba za slobodom (sloboda kretanja, odabiranja, djelovanja, mišljenja), te potreba za zabavom (odnosno učenjem, igrom, aktivnošću za koju mi vjerujemo da nas zabavlja i razonodi, bez neke određene "koristi"). Prema tome, identitet u kontekstu teorije izbora predstavlja skup osobitih načina zadovoljavanja opisanih potreba, uz nastojanje da se stekne kontrola nad osobnim sistemom, odnosno životom.

Osobe uspješnog identiteta imaju djelotvornu kontrolu nad svojim životom i, s obzirom na sve četiri komponente cjelokupnog (totalnog) ponašanja (aktivnost, mišljenje, osjećanje, fiziologija), njihovo ponašanje nije destruktivno (niti samodestruktivno). Indikator za to je obično komponenta osjećaja: kad se dobro osjećamo, vjerujemo da imamo djelotvornu kontrolu nad svojim životom, ili da je upravo preuzimamo i obrnuto, kada se osjećamo loše, naše je vjerovanje da nemamo ili da gubimo kontrolu.

Osobe uspješnog identiteta zadovoljavaju svoje potrebe na socijalno prihvaćen način, te prilikom zadovoljavanja tih potreba ne ugrožavaju druge, odnosno, njihove pokušaje da zadovolje svoje potrebe. Takva je osoba u stanju odabrati dovoljno fleksibilna ponašanja,

odnosno ponašanja kojima zadovoljava svoje potrebe dugoročno, te općenito za nju možemo reći da je odgovorna, posjeduje samodisciplinu, ustrajnost, u stanju je planirati, odrediti ciljeve, uspostaviti prioritete i, s time u skladu, odgoditi privremeno ispunjenje određenih želja.

Postoje tri oblika progresivno organiziranih vidova neuspješnih identiteta (Glasser, 1975.): prvi se očituje kroz odustajanje ili prestanak pokušaja da se dostigne neki dugoročni cilj ili ciljevi (čijim bi ostvarenjem osoba postala uspješna); drugi podrazumijeva odabir nekog simptoma ponašanja putem kojeg osoba zadovoljava svoje potrebe; treći vid svodi se na odabir neke negativne ovisnosti koja kratkoročno znači za osobu zadovoljenje neke njene potrebe, a dugoročno znači pokušaj pronalaska zadovoljstva u neuspjehu.

Pri tome Glasser ubraja delinkvenciju, zločin i općenito kršenje pravila u jednu od kategorija "simptom- ponašanja", za kojima osoba poseže kada iscrpi sve poznate načine iz svog "albuma" o zadovoljenju pojedinih potreba. Osim toga, za uspješnost ili neuspješnost identiteta važnu ulogu igra osobni doživljaj ili osjećaj uspješnosti i zadovoljstva samim sobom, a kao što nam je poznato iz nekih istraživanja, maloljetni počinitelji krivičnih djela imaju spoznaju odnosno "sličicu" o sebi kao o više ili manje neuspješnim osobama. Teorija izbora i mnoga istraživanja, ukazuju na to da je za doživljavanje sebe uspješnim potrebno djelotvorno zadovoljavanje barem većine osnovnih potreba.

Deliktini čin u kontekstu sistemskog terapijskog koncepta

Polazeći od opće teorije sustava i sistemskog pristupa obiteljskoj terapiji (Bateson, 1956., Jackson, 1956, Haley, 1963., Whitaker, 1975., Watzlawick, 1967, Bowen, 1975, Rubenstein, 1975., Framo, 1975., prema Nikolić, 1996.), obitelj predstavlja samoorganizirajući kibernetički sustav koji nije samo skupina pojedinaca već cjelina interakcijski međuuovjetovanih dijelova, koji se temelje na zakonitostima samoorganizacije i samouređenja. Ta cjelina u odnosu na neuređenu i nesistematiziranu okolinu ima jasno određene granice.

Koliko je obitelj uspješno prilagođena okolini u kojoj živi možemo vidjeti s obzirom na njenu sposobnost napretka u razvoju vrijednosti struktura putem promjene vlastite strukture u pojedinim značajnim razvojnim trenucima života obitelji (na primjer, u trenucima gubitka, rođenja novog člana ili odlaska adolescenta iz obitelji). Prema tom konceptu (Nikolić, 1996.) sposobnost samoorganizacije, samouređenja i samoobnavljanja dio je autonomije funkcioniranja sustava, te se po tome sustav razlikuje od nesistematizirane okoline koja ga okružuje. Tu sposobnost ograničavanja od okoline Simon (1977., prema Nikolić, 1996.) naziva morfofazom. Prilagodljivost obiteljskog sustava na okolinu očituje se i u njenoj fleksibilnosti, odnosno, krutosti.

Na temelju svog kliničkog iskustva navedeni autori došli su do zajedničke spoznaje o tzv. patološkoj obiteljskoj homeostazi. Naime, nagovještaj poboljšanja simptoma kod "problematičnog" člana obitelji povezan je s pojavom otpora pri prihvaćanju promjena od strane drugih članova obitelji. Drugim riječima, "problematični" adolescent, počinitelj delikta, svojim "ozdravljenjem" narušava postojeću obiteljsku ravnotežu, te izostankom deliktne ponašanja (ili nekim drugim oblikom poremećaja u ponašanju) povećava rizik da neki drugi član obitelji postane "problematičan", odnosno razvije neko "simptom-ponašanje". Patologija takvog obiteljskog ponašanja ogleda se u nemogućnosti bilo kakve promjene

unutar sustava uslijed krutosti obiteljskih pravila. Krizna situacija od obitelji može zahtijevati podizanje obiteljskog sustava na višu razinu funkcioniranja. To se postiže "samo kvalitativnom promjenom sustava drugog reda", jer kvantitativna promjena sustava prvog reda vraća obiteljski sustav u raniju krutu i nefleksibilnu homeostatsku ravnotežu (Watzlawick, 1967., prema Nikolić, 1996.). Da bi obiteljska interakcija u tom kontekstu bila moguća, neophodno je da obitelj, odnosno označeni član obitelji razvije "simptom", odnosno delinkventno ponašanje ili neki drugi vid "problematičnog" ponašanja. Dakle, obiteljska homeostaza u tom slučaju predstavlja konstantnost unutarnjeg miljea obitelji, a održava se stalnom dinamskom interakcijom, gdje rigidni obiteljski sustav koči razvoj adolescenta, a pospješuje patološko zadovoljenje potreba roditelja.

2. METODOLOGIJA RADA

Klinika za psihološku medicinu u suradnji s centrima za socijalni rad već dvadeset godina provodi psihoterapiju maloljetnih delinkvenata i njihovih obitelji. Upravo među tom populacijom susrećemo obitelji koje na prvi pogled zadovoljavaju kriterije "dobrih, građanskih obitelji", a njihovi se adolescenti do časa izvršenja krivičnog dijela ni po čemu nisu razlikovali od svojih vršnjaka, adolescenata koji su unutar obiteljskog i školskog okruženja uspješno funkcionirali s obzirom na svoje uloge i zadatke.

Cilj rada bio je dvojak. Prvi cilj bio je istražiti odnose između roditelja i djece metodom analize slučaja kroz neke aspekte stila odgoja upravo u tim obiteljima. Drugi cilj nam je bio integrirati različite teorijske koncepte i analizirati njihov mogući doprinos u objašnjenju prijenosa nekih obilježja u obitelji maloljetnih delinkvenata. Pretpostavka je da odnos roditelj-dijete u tim obiteljima nije dovoljno podržavajući, te da se u fazi adolescencije zbog osjećaja nedovoljne prihvaćenosti adolescent brani od anksioznosti razvojem agresivnog, odnosno asocijalnog ponašanja.

Prilikom prikupljanja podataka korištena je dokumentacija Klinike za psihološku medicinu, Kliničkog bolničkog centra "Rebro" ("List o anamnestičkim podacima", "Povijest bolesti", priloženi stručni nalazi i mišljenja, te terapeutove bilješke o provedenim psihoterapijskim intervjuima). Korištena dokumentacija odnosila se na pedeset maloljetnih delinkvenata, koji su tijekom zadnjih deset godina bili upućivani na psihoterapijski tretman od strane centara za socijalni rad. Kriterij za izbor ispitanika predstavljalo je jedno počinjeno krivično djelo i motiviranost adolescentove obitelji za sudjelovanje u psihoterapijskom tretmanu. Uzorak je bio homogen po spolu (radilo se, naime o osobama muškog spola) i relativno homogen po dobi, budući da je svih pedeset ispitanika bilo u dobi od 14 do 16 godina.

Nadalje, uzorak je bio izjednačen s obzirom na neka obilježja socio-ekonomskog statusa:

- svi su ispitanici živjeli u cjelovitim obiteljima, pri čemu su 11% ispitanika bili jedinci u obitelji, njih 69% imalo je po jednog brata ili sestru, a 20% ispitanika dolazilo je iz obitelji s troje i više djece
- roditelji ispitanika porijekom su bili iz manjih ruralnih mjesta, te su, školujući se u Zagrebu stekli srednju (70% majki i 56% očeva), višu (18% majki i 20% očeva) ili visoku (12% majki i 24% očeva) stručnu spremu

- svi su roditelji bili zaposleni u Zagrebu, u 48% obitelji zaposlena su bila oba roditelja, u 31% obitelji radio je samo jedan roditelj, a u 21% obitelji bilo je zaposleno više članova (npr. stariji brat ili sestra)
- sve su obitelji imale riješeno stambeno pitanje u smislu vlasništva nad stanom/ obiteljskom kućom (64%) ili su bili u tijeku otkupa stambenog prostora (36%)
- svi su ispitanici zadovoljenje materijalnih potreba svoje obitelji procijenili dostatnim (84%) ili više nego dostatnim (26%)
- u obiteljima ispitanika do sada nije bilo zabilježenih poremećaja u ponašanju ni u odnosu na roditelje, ni u odnosu na djecu.

Svaka obitelj je bila podvrgnuta psihoterapijskom intervjuu u tri navrata, a isto tako i maloljetnik. Nakon inicijalnih razgovora adolescent je upućivan na psihoterapijski tretman koji se sastojao od individualnog i grupnog tretmana. Roditelji su bili također upućeni na grupnu terapiju. Tretman je trajao od jedne do tri godine. Kriteriji za završetak terapije bili su odsutnost recidiva, dobar školski uspjeh, te zadovoljavajući odnosi u obitelji. Do podataka koje ćemo prikazati došli smo analizom studije slučaja svake obitelji, pri čemu smo koristili terapijsku dokumentaciju.

3. REZULTATI

Analizirajući obiteljske anamneze, utvrđena su neka zajednička obilježja očeva promatranih adolescenata dobivena njihovim iskazima o vlastitom djetinjstvu. Iz iskaza je vidljivo da su svi očevi isticali siromaštvo kao jedno od osnovnih obilježja u kojem je proteklo njihovo djetinjstvo. Njihovi su očevi naporno radili i nisu se mnogo bavili djecom. Predstavljali su za njih autoritete, a bili su, prema procjeni očeva naših ispitanika, distancirani, strogi i kontrolirajući. Bili su također i poštivani. Očevi naših adolescenata kao dokaz tome navode vrlo čestu činjenicu da ni u odrasloj dobi nisu pred svojim ocem zapalili cigaretu ili opsovali. I danas oni redovno odlaze preko vikenda, praznika ili kada god zatreba na selo pomagati svojim roditeljima u obavljanju raznih poslova vezanih uz seosko gospodarstvo.

Kroz intervju tih obitelji neprestano se ponavljaju dvije tvrdnje koje su, doduše, različito formulirane, ali upućuju na isti sadržaj, odnosno poruku koju su očevi naših adolescenata dobili od svojih očeva, današnjih djedova. Te poruke možemo formulirati na sljedeći način: "Moj se otac mučio, bio je strog prema meni, a zatim me poslao u grad da postignem nešto i postanem netko" i "Ja sam se mučio i postigao sam nešto, no i dalje poštujem svog oca". Drugim riječima: "Odrastao sam i ispunio njegova očekivanja, ali ga se i dalje bojim." Svoje majke očevi ispitivanih adolescenata opisuju kao pasivne osobe, u svemu podložne i poslušne svojim muževima, te ih općenito manje spominju tijekom intervjuja. Dakle, djedovi naših adolescenata poslali su njihove očeve u grad s porukom da budu uspješni. Ono što je zajedničko iskazu očeva naših ispitanika možemo svesti na sljedeću poruku: "Ja sam se mučio, osigurao sam pristojan život svome sinu. Sve sam mu kupio i dao, a evo što je on meni učinio!".

Analizirajući odnose u obiteljima naših maloljetnih delinkvenata uočavamo ponavljanje određenih obilježja unutar tih odnosa. Otac je autoritativan, a majka pasivna. Otac je

distanciran od djece, jer je "odgoj majčina briga". On se uključuje tek kada je u pitanju zapovijed, kazna ili kritika. Često se događa da majka prikriva sinovljeve pogreške ili eventualnu neposlušnost pred ocem. Na taj način obitelj imponira kao obitelj sa skladnim odnosima i uspješnim djetetom.

Adolescenti u promatranoj grupi bili su učenici s dobrim ili vrlo dobrim uspjehom u školi. Delikt se u njihovom životu pojavljuje naglo. Međutim, anamnestički podaci otkrivaju da su deliktnoj radnji prethodili neki neprijatni događaji: prekid sa djevojkom, trudna djevojka, slaba ocjena ili neki drugi neprijatan događaj (konflikt u školi ili u vršnjačkoj skupini).

U početnoj fazi terapije adolescenti gotovo ništa ne govore o obitelji. Krivnju za počinjeni delikt preuzimaju na sebe, a svoje roditelje štite. U kasnijoj fazi terapije govore o svojem nepovjerenju prema odraslima i uopće o nepovjerenju u bilo kakve odnose ili postojanost ljubavi, bliskosti i razumijevanja. Za svoje očeve govore da od njih nisu nikada doživjeli razumijevanje ili pohvalu, pa čak ni onda kada su bili najuspješniji. Tijekom terapijskog procesa zapaženo je da su majke više od očeva uključene u tretman, te da općenito više surađuju. Očevi vrlo dugo ostaju neprijateljski raspoloženi prema sinovima i pokazuju tendenciju okrivljavanja majki za nezadovoljavajuće sinovljevo ponašanje.

U odnosu s očevima zajedničko je svim adolescentima ovog uzorka da sebe ne doživljavaju dovoljno prihvaćenima i uvažanima od strane očeva. Očevi pak, ne potkrjepljuju u adolescentima osjećaj njihove kompetentnosti (odnosno osjećaj da su dobri u onome što rade), te neposredno komuniciraju sa svojim sinovima samo kada ih kažnjavaju ili im izdaju zapovijedi. Od svojih sinova očekuju uspješnost i ne daju im drugu mogućnost. Jednako tako su se prema njima odnosili i njihovi očevi, sadašnji djedovi. Oni su ih poslali u grad s porukom da postanu uspješni, dok su i sami bili strogi i distancirani. Na taj se način s generacije na generaciju prenose neki elementi nepovoljnog roditeljskog odnosa prema djetetu. Taj je odnos distanciran, ali kontrolirajući, te zahtjevan i prijeteći. Prijetnja glasi: "Priznajem te samo kao uspješnog".

Vrlo često se u literaturi povezuje pojava maloljetničkog kriminala s migracijom i urbanizacijom. Djeca doseljenika rastu u atmosferi u kojoj njihovi roditelji pokušavaju sačuvati norme življenja i odnosa starog kraja. Istovremeno život u gradu nameće nove norme, te djeca rastu u atmosferi sukoba dviju subkultura i imaju problema u stvaranju vlastitog identiteta. Osjećaju se neprihvaćenima. Neprihvaćenost izaziva osjećaj anksioznosti, od koje dijete može pokušati pobjeći u agresiju ili delikt.

Značajno je da se u ovom slučaju radi o adolescentima koji su prije počinjenog delikta imali neku neuspješnu epizodu (konflikt u školi, s prijateljima ili s djevojkom). Prije tog negativnog iskustva adolescenti su relativno uspješno udovoljavali svojim obvezama u školi i kod kuće. Međutim, prema njihovom iskazu, za svoje uspješno obavljene zadatke nisu nikada dobili pohvalu ili podršku od strane oca. S druge strane, očevi su se odmah uključili u postupak kažnjavanja. U kontekstu transgeneracijskih obiteljskih odnosa ti očevi ne rade ništa drugo do onoga što su radili i njihovi očevi: traže od svojih sinova uspješnost a da im prije toga nisu pružili dovoljno ljubavi, podrške i poštovanja. Naprosto su ih poslali u grad s očekivanjem da "postanu uspješni".

Analizirajući obiteljske odnose naših ispitanika (dijete-otac-majka-djedovi), nailazimo na neke prilično rigidne i neefikasne obrasce ponašanja, koji svoje korijene vuku još iz djedovskog doma, a nastavljaju se na oca i sina. Pritom mislimo na tzv. "symptom-

ponašanja", koja dobivaju maha uslijed dugotrajnog nedjelotvornog zadovoljavanja potreba (obiteljskih i individualnih) i narušene ravnoteže obiteljskih odnosa. Otac zadržava veliki dio moći u bračnim i roditeljskim odnosima, no majka "snosi" odgovornost kada u obitelji nešto pođe po zlu, a inače je pasivna i bez moći.

Očevo rigidno ponašanje, dugoročno gledano, zapravo je efikasno u krugu njegove obitelji. Svojim "mučeništvom" on vrlo uspješno kontrolira tu obitelj interpretirajući njihovo ponašanje kao nezahvalnost. Potreba za pripadanjem, ljubavlju, prihvaćenošću također je manjkavo zadovoljena: roditelj ne pokazuje da prihvaća dijete bezuvjetno, već je cijena tog prihvaćanja uspješnost. Međutim i slika te uspješnosti počiva na očevom sistemu vrijednosti odnosno njegovom svijetu kvalitete.

U svom "repertoaru ponašanja", odnosno, prema teoriji izbora, u svom "albumu slika" otac je iz svog djetinjstva pohranio sličicu "oca mučenika" koji se "muči i žrtvuje da bi pružio bolji život svom sinu", te time zadovoljava svoju potrebu za važnošću i kompetentnošću, a ujedno uspješno kontrolira druge članove obitelji. Sada njegov sin, suočen s ocem-mučenicom koji se žrtvuje, u situaciji gubitka kontrole nad situacijom (svada s djevojkom, "moćni" otac uz kojeg se sin osjeća nemoćnim), bira ponašanje za koje zna da je neprihvatljivo od strane njegovog oca, ali i od strane društva u cjelini. U sinovljevom sistemu vrijednosti on sam je moćan i hrabar, jer je učinio ono što se njegov otac nije nikada usuđivao: suprotstavio se svom roditelju.

Nakon počinjenog delikta, ravnoteža je privremeno uspostavljena (adolescent se osjeća važnim, on je "netko", jer je izvršio provalu), no vrlo se brzo javlja signal: loš osjećaj ponovnog gubitka kontrole. Pokušaj je bio efikasan utoliko što je adolescentu donio jednu dobit: osjećaj samostalnosti, uspješnosti u smislu prekida dugotrajne i opterećujuće veze s ocem i djetom.

U skladu s osnovnim terminima sistemske teorije, tako opisane obiteljske odnose možemo tumačiti kao pokušaje održavanja obiteljske homeostaze pomoću rigidnih, inhibirajućih obrazaca interakcije unutar obiteljskog sustava. Očuvanje te relativne konstantnosti unutar obitelji povezano je s ograničavanjem ili onemogućavanjem adolescentova rasta i razvoja, pri čemu adolescentovo delinkventno ponašanje ima također "zaštitnu" funkciju u poremećenom obiteljskom sustavu komuniciranja.

Prividno dominantan otac zapravo je istinski agresivan dio ovog sustava, koji usmjerava aktivnosti i život svoje pasivne, ovisne supruge ali i svih ostalih članova obitelji. Na socijalnom planu do trenutka pojave krize obitelji ispitanika ostavljale su dojam uspješnih, dobro funkcionirajućih "sistema". Međutim, pojavom krize (prijavom krivičnog djela i ulaskom u tretman) unutar obitelji ispitanika uočeni su neki zajednički obrasci po kojima se odvijala obiteljska komunikacija. Vanjski, vidljivi obrazac obiteljskog ponašanja možemo opisati kao: "Mi, uspješni i požrtvovalni roditelji činimo sve da pomognemo svom djetetu i pružimo mu sve najbolje". Nevidljivi, prikriveni obrazac komuniciranja sastoji se u održavanju simbiotske veze između djeteta i roditelja, odnosno između bračnih partnera: dominantno agresivnog oca i pasivne, povučene majke.

U tom je slučaju adolescent nositelj simptoma ukupne obiteljske disfunkcije, te ima ulogu preciznog regulatora obiteljske homeostaze na temelju nesvjesne suglasnosti svih članova obitelji. Adolescent koji odrasta u takvom obiteljskom okruženju može iskazivati poteškoće prilikom emocionalnog i socijalnog sazrijevanja, a naročito prilikom pokušaja identifikacije s ocem s obzirom na svoju spolnu ulogu. Drugim riječima, adolescentovo

iskazivanje različitih vidova poremećaja u ponašanju može predstavljati "opravdanje" za očevu dominantno, kontrolirajuće ponašanje, dok, s druge strane, očeva agresivnost "tjera" majku u pasivnu ulogu koja isključuje svaku inicijativnost i kreativnost. Upravo iz tih razloga objekt terapijske aktivnosti postaje čitava obitelj, a ne samo jedan njen član.

U takvom odnosu u kojem je očit manjak podrške, razumijevanja i općenito prihvatanja od strane oca, sin može osjećati ljutnju i agresiju. No, ljutnja na vlastitog oca je nešto zabranjeno. Od tog se osjećaja sinovi obiju generacija brane racionalizacijom: "Moji su se roditelji, (a naročito moj otac) mučili u životu da bi meni nešto pružili". Očevi naših delinkvenata neprestano se vraćaju na selo svojim očevima, kao da im žele dokazati svoju uspješnost. Njihovi se sinovi pak osjećaju osamljenima, te u trenutku izloženosti nekom stresnom događaju, umjesto da zatraže pomoć roditelja, počine krivično djelo. Čini se da očevi opserviranih adolescenata neprestano "vođe dijaloge" sa svojim očevima, te se na taj način "troše" u svom ambivalentnom odnosu, što ih sprječava da postanu dovoljno dobri modeli identifikacije svojim sinovima.

4. PRIKAZ SLUČAJA

Šesnaestogodišnji Marko upućen je, nakon počinjenog krivičnog djela, na Kliniku za psihološku medicinu. Prethodno je, na zahtjev Centra za socijalni rad i Markovih roditelja, izvršena opservacija u Centru za odgoj. Do počinjenog krivičnog djela Marko je bio uzoran učenik, a prema riječima roditelja "dobro dijete". Tijekom čitavog školovanja postizao je odličan uspjeh. U vrijeme počinjenja krivičnog djela Marko je polazio 2. razred jedne od zagrebačkih gimnazija. U slobodno vrijeme učio je strani jezik i pohađao muzičku školu. Prema riječima roditelja tijekom djetinjstva "nije bilo problema s Markom". Sebe opisuju kao "dobrostojeću obitelj" koja živi u luksuzno namještenom četverosobnom stanu, redovito odlazi na ljetovanja i zimovanja, te u potpunosti zadovoljava svoje materijalne potrebe. Zadovoljni su svojim radnim mjestima, iako oboje naporno rade. Oba roditelja imaju visoku stručnu spremu, te rade zajedno kao ekonomisti u privatnom poduzeću.

Rezultati promatranja pokazali su da je kod Marka riječ o težem obliku adolescentske krize koja se manifestirala počinjenjem krivičnog djela, te razvojem depresivne simptomatologije. Na temelju tih nalaza Marko je upućen na psihoterapijski tretman, na Kliniku za psihološku medicinu. Neposredno prije Markova dolaska na prvu seansu njegovi roditelji iskazuju nepovjerenje govoreći socijalnoj radnici: "Ne vjerujte Marku, on je kriminalac. Osramotio nas je. Mi više nemamo ništa s njim. Najbolje je da ga pošaljete na Goli otok...".

Na prvu seansu Marko dolazi u pratnji roditelja. Tom je prilikom dječak bio šutljiv, odsutan, apatičan, dok su roditelji iskazivali ljutnju. Otac je smatrao da njima nije mjesto na seansi: "Pa nismo mi počinili krivično djelo...". Marko je također smatrao da roditelji nemaju veze s tim i da je najbolje da on ide u zatvor, a roditelji kući. Tijekom prve tri seanse otac je nastavio iskazivati ljutnju, majka je šutjela, a Marko preuzimao na sebe svu krivicu "za nastalu zbrku". Nakon trećeg susreta započeo je intenzivni psihoterapijski program koji je obučavao individualne i grupne psihoterapijske seanse s Markom. Istovremeno roditelji počinju odlaziti na bračnu terapiju i grupnu terapiju.

Individualni rad s Markom odvijao se jednom tjedno u trajanju od 45 minuta. Postupno Marko počinje pokazivati povjerenje u terapeuta i prihvaćati njegovu poruku: "Ja nisam ni istražitelj, ni sudac. Ja vidim da ti je teško i pokušavam rezumirati što se s tobom događa. Pomozi mi da te bolje razumijem kako bih ti pomogao". Slijede seanse na kojima Marko optužuje sebe i opisuje krivično djelo. Te večeri prvi puta u životu se napio i "uhvatio ga je bijes i želio je nešto uništiti, razlupati", kako sam opisuje svoje raspoloženje u opitom stanju. Po izlasku iz disko kluba, gdje je bio s prijateljima, nailazi na parkiralište s nekoliko parkiranih automobila marke "Audi" (to je Marka automobila kakav vozi i Markov otac) i počinje ih nasilno otvarati, čupati brave i uništavati ih. Nakon kratkog vremena stigla je policija na poziv prolaznika.

Na Markovo samooptuživanje i opis krivičnog djela terapeut odgovara da mu se čini da je Marko želio biti kažnjen, budući da je cijeli čin izveden pred prolaznicima, bez pokušaja bilo kakvog prikrivanja i bijega. Tijekom terapije terapeut navodi Marka da se prisjeti nekih pozitivnih iskustava iz svog života, kao što su uspjeh u školi, naklonost nastavnika, mnoštvo prijatelja. Marko pritom odbija prisjetiti se ugodnih iskustava i vlastitih uspjeha, vraćajući se neprestano na svoj destruktivni čin. Postupno počinje spominjati djevojku u koju se zaljubio i koju je "upropastio", jer je ostala u drugom stanju. Njegovi su roditelji od samog početka bili protiv njihove veze, uz objašnjenje da je djevojka iz "priproste obitelji, a osim toga je i druge vjere". Njezini su roditelji odlučili pružiti joj podršku i nakon rođenja djeteta pomoći joj da nastavi školovanje. Nakon te Markove priče terapeut je rezimirao situaciju riječima: "Znači jedini način da tvoji roditelji ne doznaju što se zaista dogodilo je da ti preostali dio života provedeš u zatvoru. Tako oni nikada neće doznati istinu o tebi i neće moći djevojci učiniti ništa nažao. Ti ćeš se odreći svojih roditelja, odnosno prihvatit ćeš da se oni odreknu tebe i time ćeš izbjeći njihov gnjev?"

Nakon toga Marko sve otvorenije priča o svojoj obitelji i sebi. Najljepše su mu uspomene vezane uz rano djetinjstvo koje je proveo uz baku i djeda, majčine roditelje. Roditelji su tada još bili studenti. Završili su studij i zaposlili se tek kada je Marko krenuo u školu. Tada su započeli zajednički život u troje. Marko objašnjava: "Uvijek sam imao najbolju odjeću u razredu, najnoviju HI-Fi liniju i kompjuter. Mnogo su mi pružali. Sve je to sigurno puno koštalo...". Na terapeutovo pitanje je li to njegova procjena ili procjena roditelja, Marko odgovara: "Pa tata je uvijek naglašavao da se oni mnogo žrtvuju da bih ja imao sve to, a da ja to moram zaslužiti svojim ponašanjem." Nadalje, Marko s puno nelagode izjavljuje kako su njegovi roditelji zapravo uvijek bili strogi i zahtjevni. Također su bili skloni oštrim kaznama. Otac je često inzistirao da svi u obitelji vide Markove svjedodžbe, čuju njegovo sviranje na klaviru i općenito da znaju o njegovoj uspješnosti. U jednom trenutku Marko u plaču izjavljuje: "Nema šanse da mi oprostite ovo što sam sada učinio!"

Paralelno Marko posjećuje i grupne psihoterapijske sastanke, gdje ima prilike čuti od drugih adolescenata o njihovim konfliktnim situacijama s roditeljima. Za to vrijeme Markovi roditelji tijekom bračne terapije otkrivaju terapeutu da su začeli Marka kao srednjoškolci. Roditelji Markovog oca Franje bili su izuzetno ogorčeni na Anicu, djevojku s kojom se "spetljao" i koja je "upropastila budućnost njihovog sina". Franjini su roditelji bili poljoprivrednici i također su se svega odricali i teško se mučili da bi njemu omogućili školovanje. Unatoč njihovom protivljenju, Anica i Franjo su se vjenčali, a Marka su preuzeli na čuvanje Aničini roditelji, "kako se u školi ne bi doznalo za njenu i njihovu sramotu".

Markova majka Anica, koja je do tada pasivno sudjelovala na seansama, s ogorčenjem se prisjeća silnih predbacivanja i uvreda kojima je bila izložena. Kako bi "iskupili svoju grešku", Markovi su roditelji u najkraćem mogućem vremenu završili svoje srednjoškolsko i fakultetsko obrazovanje, naporno radili i postali cijenjeni i poštovani. Tim je, za njih neprihvatljivije to što je Marko učinio. Doznavši od Marka za trudnoću njegove djevojke, postaju još agresivniji prema njemu. Naročito intenzivnu ljutnju iskazuje majka koja se ponovo suočava s negativnim iskustvima vlastite trudnoće. Tijekom seansi terapeut ih suočava s činjenicom da je Markov delikt posljedica dublje krize koju dječak proživljava. Postupno roditelji priznaju da je od svog rođenja Marko predstavljao za njih veliki teret i da je bio prijetnja njihovom "dobrom glasu". Čak su dugo vremena tajili njegovo postojanje pred prijateljima i poznicima. Tijekom terapije oba roditelja postala su svjesna poruke koju neprestano upućuju Marku, a koju su "nasljedili" od svojih roditelja: "Mi smo se mučili za tebe. Svega smo se odricali da bi ti pružili sve najbolje...", odnosno, drugim riječima: "Ti si nam na teret."

S vremenom, Markovi su roditelji, ohrabreni podrškom grupe roditelja, počeli sve otvorenije govoriti o sebi. Postali su aktivnim sudionicima razgovora u grupi, te su počeli pokazivati interes za priče drugih roditelja. Cjelokupni terapijski tretman za Marka i njegove roditelje trajao je tri godine. U međuvremenu nije bilo ponovljenih krivičnih djela. Marko i njegova djevojka nastavili su školovanje, preselivši se njezinim roditeljima. Nakon rođenja njihovog djeteta Markov otac Franjo počeo je odmah pokazivati interes za unuča. Markovoj majci Anici trebalo je duže vremena da ga prihvati, no sada redovno odlazi vidjeti dijete i ponosno priča o njemu.

5. ZAKLJUČAK

Na promatranom uzorku metodom analize slučaja istražili smo i opisali neke aspekte stila odgoja u obiteljima maloljetnih delinkvenata, te smo prilikom njihova tumačenja integrirali tri osnovna teorijska koncepta, korištena tijekom rada s obiteljima: psihodinamski koncept, koncept teorije izbora, te koncept sistemske obiteljske terapije.

Osobitost odnosa otac - sin u opserviranom uzorku je u tome što su očevi delinkvenata snažno orijentirani na svoje vlastite očeve, djedove naših delinkvenata. Odnos djed - otac i otac - sin imaju jednu zajedničku kvalitetu: u oba odnosa roditeljske figure su distancirane, hladne, prijeteće. To su očevi koji priznaju samo uspješne sinove. Sinovi, pak, nikako da dostignu osjećaj sigurnosti u svoju uspješnost. Djed "se mučio" i poslao oca u grad da bude uspješan. Otac se isto tako "mučio" da postane uspješan i očekuje od svog sina da postane njegov simbol uspješnosti, kojeg će on "pokloniti" svom ocu (djedu našeg adolescenta).

Otac koji je došao u grad kaže: "Ja sam se namučio i stvorio svom sinu uvjete da on nešto postane...", a zatim želi tog uspješnog sina pokazati svom ocu. U tom odnosu otac je okrenut svojoj prošlosti i ne uspijeva u svom sinu pobuditi osjećaj bliskosti i pouzdanosti. Delikt predstavlja pokušaj adolescenta da uspostavi autonomiju svoje ličnosti u odnosu u kojem on kao osoba i ne postoji. On je samo "očeva poruka" svom djedu. U skladu s analiziranim rezultatima i opisanim teorijskim konceptima možemo prihvatiti pretpostavku da odnos roditelj - dijete u tim obiteljima nije dovoljno podržavajući, te da se u fazi adolescencije zbog osjećaja nedovoljne prihvaćenosti adolescent brani od anksioznosti razvojem agresivnog, odnosno, asocijalnog ponašanja.

Zadatak profesionalnog pomagača u tom slučaju je da u okviru obiteljskog tretmana omogući obitelji stjecanje uvida u postojeće obrasce obiteljske interakcije koji se, doduše, prenose s generacije na generaciju i "održavaju obitelj na okupu", ali koji su pogubni i štetni za osobni razvoj pojedinca, a time i dugoročno za obitelj u cijelosti. Pritom je važno naglasiti da osposobljenost pomagača da planira i djeluje kombinirajući više teorijskih ishodišta pridonosi kvaliteti njegove prilagodbe pojedinom klijentu, odnosno njegovoj obitelji, a time i kvaliteti intervencije. Učenjem novijih interakcijskih obrazaca uz podršku profesionalnog pomagača članovi obitelji stječu novi vid unutarnje slobode i nove mogućnosti osobnog razvoja, a time se mijenja i poremećena obiteljska komunikacija i prekida se generacijsko prenošenje nekih patoloških obilježja obiteljskih odnosa.

LITERATURA:

1. Bašić, J., Brajša P., Mejovšek, M. i Žižak, A. (1990.) **Relacija činioca komunikacije u obitelji i poremećaja u ponašanju djece**. Zagreb: Zavod grada Zagreba za socijalni rad.
2. Born, M. (1983.) **Jeunes deviants ou delinquants juveniles**. Bruxelles: Editeur.
3. Čiček, M. i sur. (1982.) Prikaz rada grupe s omladinom delinkventnog ponašanja. **Psihijatrija danas**, 14, 4, 397-402.
4. Čiček, M. i sur. (1989.) Patronažer i obitelj maloljetnog delinkventa. **Socijalni rad**, 5, (1-2), 221-222.
5. Čiček, K. (1995.) Samopoštovanje u adolescenata u relaciji s obiteljskim odnosima i roditeljskim stavovima. **Magistarski rad**. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
6. Fulgosi, A. (1987.) **Psihologija ličnosti - teorije i istraživanja**. Zagreb: Školska knjiga.
7. Glasser, W. (1975.) **Reality Therapy**. New York: Harper and Row Inc.
8. Hirsch, T. i Gohfradson, M. (1988.) **Towards a general theory of crime**. U: Brikhuisen, W. i Mednick, S. A. (Ur.) **Explaining criminal behaviour**. Leiden: E. J. Brill.
9. Kljajić, S., Prišlin, R. i Bajer, M. (1986.) Karakteristike porodice i djeteta kao indikatori kasnijeg delinkventnog ponašanja. **Penološke teme**, 1, 1-2, 29-35.
10. Lacković-Grgin, K. (1994.) **Samopoimanje mladih**. Jastrebarsko: Naklada Slap.
11. Nastović, I. (1988.) **Psihopatologija ega**. Gornji Milanovac: Dječje novine.
12. Nikolić, S. (1988.) **Mentalni poremećaji u djece i omladine 1 i 2**. Zagreb: Školska knjiga.
13. Nikolić, S. (1996.) **Osnove obiteljske terapije**. Zagreb: Medicinska naklada.
14. Pappini i sur. (1989.) Affective quality of family relation and adolescent identify explosion. **Adolescence**, 24 (94), 457-467.
15. Singer, M. i Mikšaj-Todorović Lj., (1989.) **Delinkvencija mladih**. Zagreb: Globus.
16. Štulić, B. (1995.) Utjecaj osobitosti obitelji maloljetnih delinkvenata na formuliranje njegovog ponašanja u adolescenciji. **Magistarski rad**. Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

17. Tadić, N. (1989.) **Psihijatrija detinjstva i mladosti**. Beograd: Naučna knjiga.
18. Tadić, N. (1992.) **Ličnost roditelja, psihoanalitička psihologija, dece i mladih**. Beograd: Naučna knjiga.
19. West, D. J. i Farrington, D. P. (1973.) **Who becomes delinquent?** London.
20. West, D. J. i Farrington, D. P. (1977.) **The delinquent way of life**. London.
21. West, D. J. i Farrington, D. P. (1982.) **Delinquency: Its roots, carriers and prospects**. London.

Summary

**SOME INTERGENERATIONAL CHARACTERISTICS OF JUVENILE
DELINQUENTS FAMILIES**

Kristina Urbanc

Marija Čiček

The first goal of this paper is to explore family relations (using case analyses) of juvenile delinquents families who were in out-patient treatment at the Clinic for Psychological Medicine in Zagreb. The other goal was to integrate various theoretical concepts and to analyze their contribution while explaining transfers of some characteristics in juvenile delinquents families. Results, based upon clinical practice of working with those families and upon therapy documentation analyses, are showing that parent-child relations are not enough supportive and that adolescent is "defending" from anxiousness (caused by feeling of insufficient acceptance) by developing aggressive and anti-social behaviors.